

Ján L. Kalina

Tisíc Vtip a jeden

po 50 rokoch

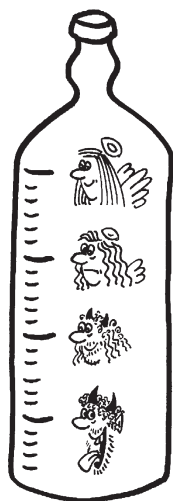

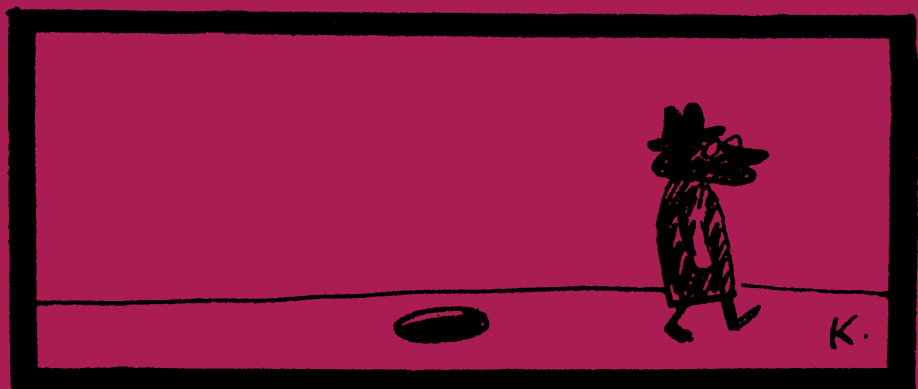
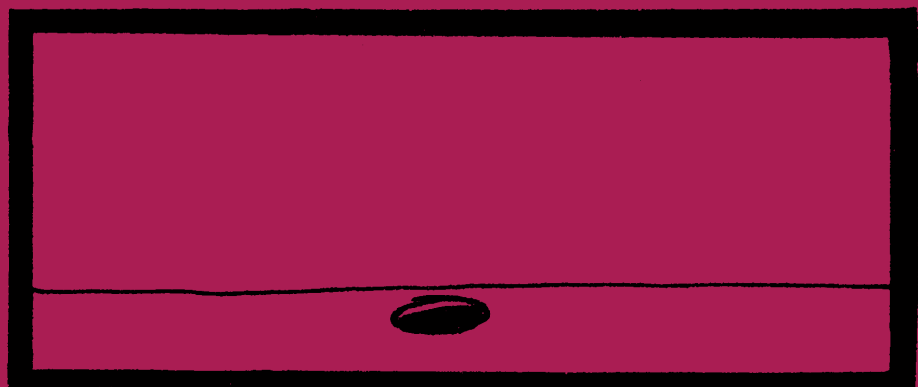
JÁN L. KALINA

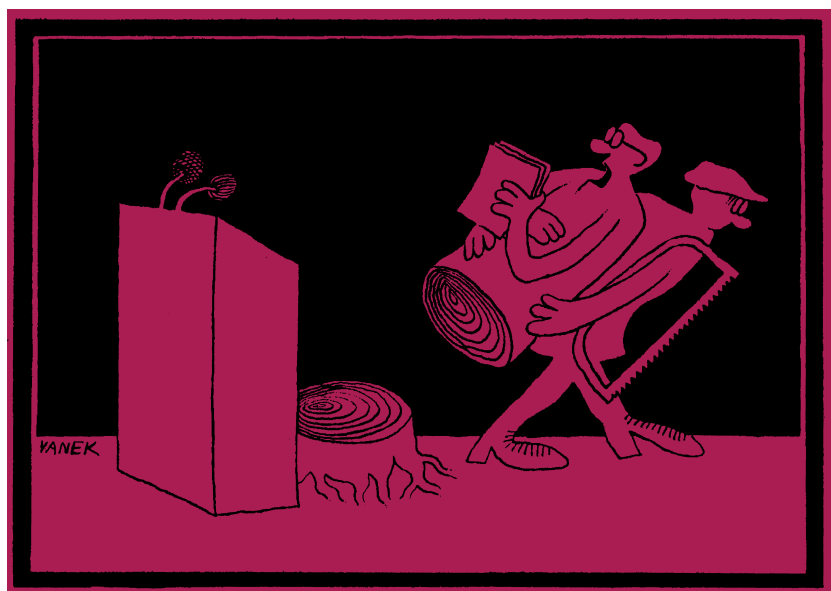
TISÍC A JEDEN VTIP

PO PÄŤDESIATICH
ROKoch

Tisíc a jeden Vtip

po 50 rokoch

**UČEBNICA
V-TIPOLOGIE
A Ž'ARTIZMU**

**PREDNÁŠA
JÁN L. KALINA,
DR. HUMORIS CAUSA**

slovart

© Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., 2019
Texty © Ján Kalina (dedičia), Júlia Sherwood Kalinová,
Dušan Taragel, Fero Jablonovský
Ilustrácie © Jozef „Schek“ Babušek (dedičia),
Mit'ò Breza, Daniela Zacharová-Jarunková,
Dušan Junek, Kazo Kanala, Stano Kochan,
Viktor Kubal (dedičia), Koloman Leššo (dedičia),
Ivan Popovič, Ľubo Radena, Mikuláš Sliacky,
Ladislav Tverd'ák, Marián Vanek, Fedor Vico,
Vlasta Zábranský
Grafická úprava © Vlado Holina

POĎAKOVANIE

Výtvarná koncepcia tejto knihy vychádza zo skvelej
grafickej úpravy jej I. vydania z roku 1969. Touto
cestou ďakujeme autorovi pôvodného dizajnu
Milanovi Veselému, ktorý už, žiaľ, nie je medzi nami.
Česť jeho pamiatke.

UČEBNÝ PLÁN

Predhovor	13
1. Krem špásu vážne slová o srande	14
2. Najfúzatejšie fóry na svete anekdoty antiky	32
3. História v župane dejepis vo svetle anekdot	48
4. Cesta okolo sveta za 180 frkov	68
5. Vtipy na kóšer spôsob židovský humor	118
6. Malý miestopis Slovenska figle v krpcoch s haluškami a so slivovicou	164
7. Krajina bez úsmevov šibeničný humor za fašizmu	182

- 8. Aj vtipom sa bojovalo**
protektorát a slovenský štát
v šuškanom vtipе 202
- 9. Rodinný život**
od kolísky po hrob
diet'a, manželstvo, rodina v žartoch 218
- 10. Rádioaktívne vtipy**
grimasa rokov kultu osobnosti 236
- 11. Zamet'me si pred**
vlastným prahom
sebakritika a tebakritika budovateľov 258
- 12. Keby to nebolo**
do plaču, bolo
by to na smiech
neplánované vtipy, ktoré boli
myslené smrteľne vážne 280
- 13. Dada, absurdita,**
absolútne a iné
choromyseľné vtipy 300
- 14. Prečo ešte žijete?**
čierny humor, čierny na bielom 322
- 15. Ani jedna panna**
k maturite!
erotický humor pre dospeljšiu mládež 344

I 6. Umenie a okolie	
svet umenia v zrkadle vtipu a anekdoty	364
I 7. Malá zoologická záhrada	
samé fóry okolo zvierat	394
I 8. Nakoniec trochu humoru	
vtipy v nadpláne, ktoré do nijakej škatuľky nepasovali, ale sú dobré	410
I 9. Jedna lekcia navyše: Nič na smiech	
politické vtipy z čias normalizácie	432
Doslov	
Dušan Taragel: Príbeh knihy a jej autora	460
Fero Jablonovský: O karikatúrach, karikaturistoch a karikaturistike	476
Autori ilustrácií	484

15. 5. 75

Vážený pane ~~Doc. Dr.~~ Ladislave Jáno Kalino,
za prvé, než zapomenu,
tu knížku o dějinách evropského kabaretu bych si přál.

A teď dál : Mám spoustu knih, anglických, s katalogisovanými vtipy, anekdotami všech druhů. Hledal jsem v nich gagy, které bych mohl předělat, použít, zkrátka materiál pro komika. Všechny stály za hovno, s prominutím. Vaše knížka 1000 a 1 vtip je výjimka, pokud vím, jediná na světě.

To Vám nechci lebedit, to je skutečnost. To, že jste si ji musil odsedět, je nejlepší vtip, i když pro Vás nespravedlivý, nepříjemný, zaplať pánbů ne tragický. Moc analfabetů někdy dosahuje výše topolů, pyšných to stromů křehkého dřeva, ke stáru dutých.

Čtu a budu si číst ve Vaší knížce. Jednou bychom se měli sejít, oba známe spoustu anekdot a bylo by o čem samrat. Udělal jsem kdysi desku o anekdotách. Jako všechny moje nahrávky na Suprafonu se nelisuje a neprodává. Ani já ji nemám. Ale jsou na ní některé klenůtky. Znáte ji?

18. června má Voskovec sedmdesátku. Napište mu lístek, řekněte slušným lidem, aby mu poslali pohled, bude mít radost. / George V.,
63 W 89, New York 100 24, N.Y. /

Pozdravujte paní a dceru.

I moje dcera se dopustila dědičného hříchu. Odmítají její práce v TV a vůbec. Takže, nemohouc vykázat příjem a jsouc rozvedená, dostala se mezi "příživníky" a nemá nárok na ošetření. Sranda, že ano?

Tak se Vám klaním a poroučím.

Zdaru zdar, zmaru zmar, míru mír.

- Váš

PREDHOVOR

Otvárate zbierku vtipov, ktorá mala dramatický osud – ako aj muž, ktorý ich zozbieral, a celá jeho rodina. Som dcéra tohto zberateľa vtipov. Keď som bola malá, pozorovala som otca, ako vtipy zapisoval, tematicky ich kategorizoval, vyberal tie najlepšie. A neskôr opakovane triedil a zvažoval, ktoré by mohli prejsť komunistickou cenzúrou. Tak vznikla kultová kniha *Tisíc a jeden vtip*, ktorú si ľudia schovávali a navzájom požičiavali o to viac, že bola neskôr zakázaná.

Po päťdesiatich rokoch sme pre vás pripravili jej obnovené vydanie. Dúfam, že poteší nielen dávnych fanúšikov knihy, ale osloví aj ďalšie generácie čitateľov. Pri príprave tohto vydania sa ukázalo, že drvivá väčšina vtipov funguje dodnes, no našli sa aj také, ktoré boli príliš naviazané na dobový kontext či osobnosti, ktoré už zmizli zo spoločenského povedomia. Tie sme vyhodili a nahradili ich celou novou kapitolou ostrých politických vtipov zo zbierky, ktorú otec vydal v exile v Mníchove. Súčasťou pôvodného vydania bolo aj množstvo kreslených vtipov od karikaturistov z celého sveta, ktoré dnes už nemožno použiť. Namiesto nich toto vydanie obsahuje ako bonus výber z tvorby našich najlepších karikaturistov zo šesťdesiatych a začiatku sedemdesiatych rokov.

Príbeh knihy a našej rodiny, opísaný v doslove, ukázal, že vtip presne odzrkadľuje svoju dobu: komunizmus (tak ako každý iný totalitný režim) vtipy o sebe nezniesol. Ako poznamenal Jan Werich v liste, ktorým otcovi gratuloval ku knihe: „to, že jste si ji musil odsedět, je nejlepší vtip.“

Po tom všetkom sa teraz dívam na drevený šuplík, do ktorého si otec vtipy ukladal. Predstavujem si, ako by sa potešil, že dnes už humoru nič nehrozí. A keby aj hrozilo, možno by profesorsky dodal: Pokiaľ sa môžete smiať verejne a na každom vtipe, ste v bezpečí. Strážte si to.

Julia Sherwood (Kalinová)

I. lekcia

KREM ŠPÁSU

**vážne slová
o srande**

Deň, keď som sa nezasmail, pokladám za stratený

ARISTOFANES

Existujú vášniví zberatelia zlatých predmetov, porcelánu, obrazov, nálepiek, známok, motýľov, jedálnych lístkov, zápalkových škatuliek, odznakov, servítok, prvých vydání kníh, starých mincí, fajok, pohľadníc a jeden z Rotschildovcov údajne zbieral ploštice.

Sú aj ľudia, ktorí zbierajú vtipy.

Pri zhromažďovaní vtipov pre túto knihu som si pripadal ako onen Habešan, ktorý hodil do mora sieť, a keď ju vytiahol plnú najrozličnejších rýb, privliekol ju do prístavu, vybral z nej najkrajšie a nakládol ich do nádoby. Zlé ryby hodil späť do mora. Aby vznikol zborník *Tisíc a jeden vtíp* (dôverne prezradím, je ich tu oveľa viacej), musel som ich vyloviť, vypočítať, prečítať hodne vyše päťdesiat tisíc. Z týchto vyše päťdesiat tisíc sa dostalo do semifinále asi päťtisíc. Definitívny výber je, pochopiteľne, veľmi subjektívny. Je ovplyvnený nielen tým, čo som mohol do tejto knihy dať a čo nie, ale aj zostavovateľovým vkusom, svetonázorom, vzťahom k humoru.

**– Povedz mi, čomu sa smeješ, a ja ti poviem, kto si,
– vraví aj príslovie.**

Z tých istých päťdesiatich tisícok by bol niekto iný vybral pravdepodobne celkom odlišnú kolekciu vtipov. Čitateľ, ktorý sa rád zasmieje, mi preto iste odpustí, že sa stretáva práve s týmto výberom.

V San Franciscu majú knižnicu (San Francisco Public Library) so zbierkou kníh, ktorú jej venoval advokát mesta Nat Schmulowitz. Obsahuje 23 000 zväzkov antológií a publikácií vtipov a o vtipoch v 39 rečiach. Táto jedinečná kolekcia je zrejme aj najväčšou knižnicou veselého folklóru na celom svete. Knižnicu Nata Schmulowitzu som, žiaľ, nemal k dispozícii. Zato okrem značného počtu kníh t. č. prístupných som vyexceroval množstvo vtipov z pamäti desiatok známych alebo z ich súkromných zápiskov, notesov, „vtipníkov“ a iných súkromných archívov, kde si ich starostlivo pokladali. V mene všetkých čitateľov vďaka im za to.

Súborných vtipových antológií v slovenčine doteraz nebolo veľa. Ba možno povedať, bolo ich dosť málo. Presnejšie, ani jedna. Peřinkovo *Veselé putovanie po Slovensku* odštartovalo v roku 1934 tradíciu, ktorá zrejme nemala pokračovanie.

Snažil som sa o výber, v ktorom by prevažovali vtipy u nás menej známe alebo celkom neznáme. Pravda, naozaj nových vtipov je málo a pojem „neznámy“ je tiež relatívny: vtip jednému dávno známy bude inému – najmä príslušníkovi mladšej generácie – celkom nový.

Zo zovšeobecnených notorických žartov uvádzam len tie, ktoré si vekom vyslúžili ostrohy „klasickosti“. Ich pointy neraz prerástli do prísloví, pričom vtip, z ktorého pochádzajú, sa celkom vytratil zo všeobecného povedomia. Úslovia ako „čo sa rozčuľuješ, je to tvoja loď?!", „ďalšia ťažká rana západným imperialistom“, „Wien bleibt Wien“, „ale my nelynčujeme černochoch“, „pekný chaos“ a stovky ďalších sa časom významovo osamostatnili a žijú vo vedomí ľudí bez toho, aby ich užívatelia vôbec poznali pôvodné vtipy, ku ktorým patria a ktoré pointovali.

Často počúvam otázku: Ako sa zrodil prvý vtip? Karel Čapek sa to pokúša vypátrať:

„Ešte nikdy nik nezastihol anekdotu pri jej vzniku. K jej podstate patrí, že ju človek od niekoho počul. Ani jeden vtip sa nezačína slovami: – Vypočujte si anekdotu, ktorú som práve stvoril. Vtip nemá autora, iba rozprávača. Nevymýšľa sa, iba koluje od úst k ústam. Nie je známe a historicky overené ani jedno meno tvorcu anekdoty. A ak niekto vydáva anekdotu za svoju, uistujem vás, že je to podvodník.“

K podobnému záveru dospel aj André Gide:

Niž nie je také nákazlivé ako smiech. Ale skúste vymyslieť vtip. Sám som to skúšal a zistil som, že to vôbec nie je ľahké, hoci všetky stoja na jednom princípe: že sa paradox postaví na miesto skutočnosti. Ako tieto historky vznikajú a ako sa šíria, je pre mňa záhadou. Zostávajú v anonymite a sú viac-menej súčasťou folklóru, kde sa uplatňuje génius ľudu oveľa viac, než sa vidí bežnému pozorovateľovi.

„Máme teda do činenia s ľudovou tvorivosťou v najlepšom slova zmysle. Napriek tomu, že „anekdota a vtip sa obracajú k intelektu, že bujnejú najviac v oblasti tried prevažne intelektuálnych a že ich nemožno považovať za čisto ľudovú poéziu.“ (Karel Čapek)

Humor je však v jadre ľudskej povahy – rozvádza na inom mieste Čapek:

„Ani Laertes, ani Fortinbras, ani kráľ Claudius sa nemôžu vykázat takým zmyslom pre humor ako povestní dvaja hrobári z Hamleta. To neplynie z toho, že Shakespeare považoval hrobárov za zvlášť smiešnych, ale skôr z toho, že si uvedomo-

val veľmi reálny fakt: že hrobári oveľa skôr špásujú ako rytieri a králi. Alebo všeobecnejšie povedané, že chudobní ľudia si radšej zavtipkujú ako bohatí... Je to bezstarostnosť ľudí, ktorí majú dve zdravé ruky a na večeru aspoň kus chleba s tlačenkou. Ručím za to, že traja murári narobia viac vtipov ako 14 ministrov. Dvaja šoféri si povedia pri stretnutí niečo veselšie ako dvaja bankovní direktori. Listár je väčší špásovnik ako riaditeľ pôšt a telegrafov. Primátor mesta Prahy nemá myseľ takú naklonenú k stálemu žartovaniu ako mestský zriadenec. Len čo sa človek stane pánom, rozhostí sa v ňom akási namosúrená dôstojnosť. Pán sa niekedy necháva baviť. Ľud sa baví sám. Humor preskakuje sociálne stupne. Jeho svet je svet rovnosti. V tom je jeho podstatná ľudovosť a demokratickosť.“

Karel Poláček to ešte spresňuje:

„Nositelia humoru sú chudobní proletári. Svetské kniežatá, vláda, poslanci, ministerskí radcovia, policajní komisári a starostovia nešíria humor a nechodia s veselou tvárou. Vrchnosť máva zachmúrenú tvár. Humor sa rodí v dave, dôstojnosť sa halí do samoty.“

Vývoj, pravda, v posledných desaťročiach prekonal Poláčkovce čierne prognózy i Čapkovce najsmelšie utópie. Už nie iba „bezstarostnosť ľudí, ktorí majú zdravé ruky a „na večeru kus chleba s tlačenkou“ je inšpirátorom vtipov. Môže ním byť aj strastiplný osud hladujúceho a bezprávného, pre ktorého únik do sveta vtípovej imaginácie zostáva jedinou zbraňou a útočiskom.

Vtip uvoľňuje napätie. Neodmysliteľný je najmä v takých situáciách, keď sa už možno len smiať. Pozri svetové dejiny.

Od nepamäti je vtip pohonnou silou spoločenského napredovania.

„Panebože, zosmiešni čo najviac mojich nepriateľov,“
– modlil sa Voltaire.

„Vtip je totiž aj obrana. Je to prejav prevahy i zbraň slabšieho,“ – takto zase Čapek.

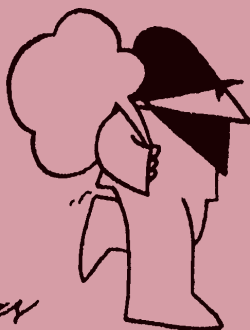
Fakt je, že medzi smejúcim sa a vysmiatym vzniká počas pôsobenia vtipu svojrázny vzťah pod- a nadradenosti. Smejúci sa dostáva nad vysmiateho. Čím väčší je rozdiel medzi smejúcim sa a vysmiatym v normálnej životnej situácii (predstavený, nepriateľ), tým intenzívnejší je smiech. Aj príslovie „Kto sa smeje naposledy, ten sa smeje najlepšie“ je prejav istej nadradenosti.

Vtip, pokiaľ skúmame jeho sociálne poslanie, môže byť teda v spoločnosti aj značne nepríjemný a jeho účinok rozmanitý. Podarený je každý vtip, ktorý robíme na úkor druhého. Hlúpy je taký, ktorý sa dotkne nás.

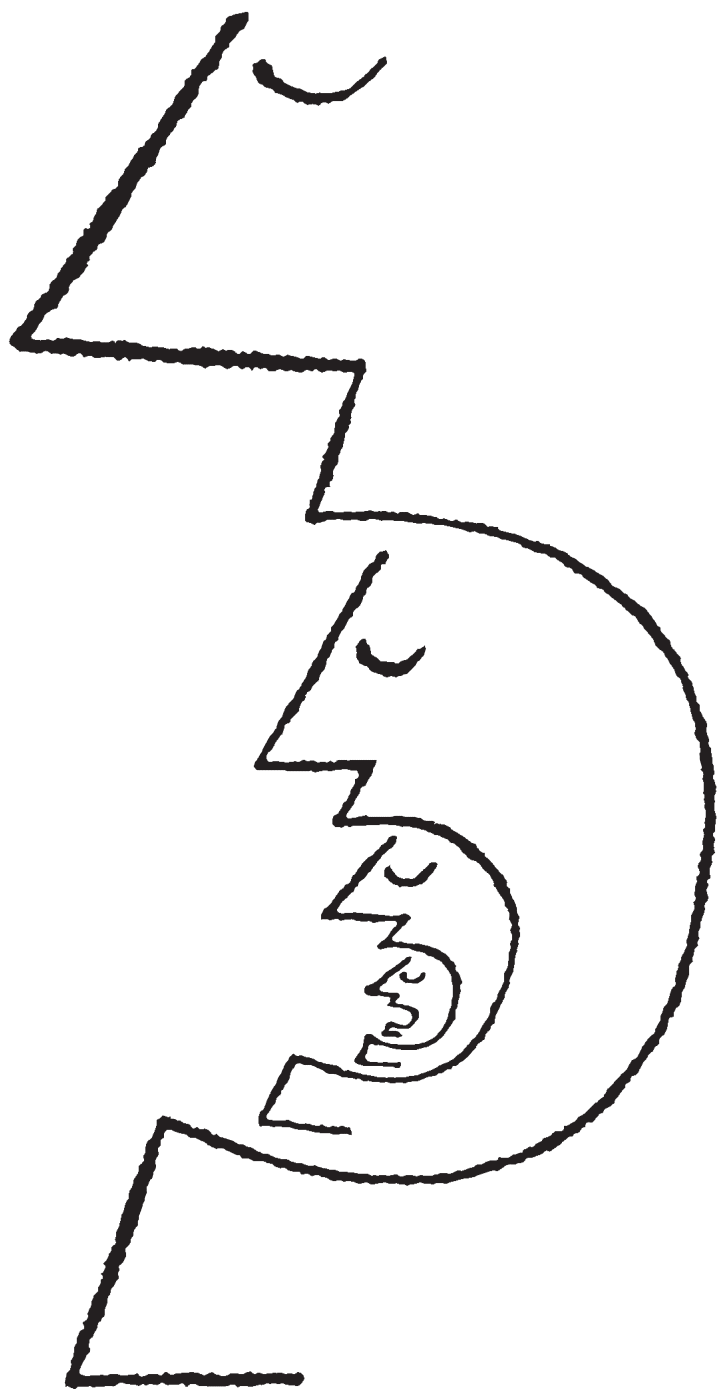
Smiech však nie je všetko. Sú ľudia, ktorí sa smejú preto, lebo nerozumejú žartu. A sú aj takí, ktorí sa preto nesmejú, lebo mu rozumejú.

Keď nás zasiahne vtip, dakedy sa len nepríjemne ošívame. Inokedy sa vedome i nevedome snažíme nerobiť viacej to, čo sme robili. A potom sú vtipy, ktorých odhaľujúca sila má takú intenzitu, že nám priamo znemožňujú správať sa ďalej tak, ako sme sa doteraz správali, ak sa nechceme spoločensky zosmiešniť a znemožniť.

„Zosmiešnený človek sa bezmocne zvija ako zviazaný zajac.“ – to konštatoval už starý pán Gogol’.

SHAW

**Nešťastní sú len tí
ľudia, čo nemajú
zmysel pre vtip.
Nemajú zmysel
ani pre vážnosť.**

JEAN PAUL

**Každá činnosť, každá tvorba má svoje
finty, náradie, prostriedky, surovinu,
prefabrikáty. Aj vtipkovanie. Stanislavskij
povedal, že robiť vtipy je veľmi vážna
práca, možno najvážnejšia.**

Vtip je osobitný literárny útvar, kde s minimom prostriedkov treba vyťažiť maximálny komický účinok. Už Hamlet upozornil, že „krátkosť je dušou vtipu“, a nebola to postava, ktorej bolo dvakrát do žartovania.

Stanisław Jerzy Lec sa pridáva k Hamletovi: „*Buďme struční, svet je preľudnený slovami!*“ A svojimi aforizmami predchádza príkladom.

Zákon skratky a stručnosti platí pre každý vtip. Veď podľa Sigmunda Freuda, ktorý vtipu zasvätil celú knihu, jeho podstata je práve v tom, že všetko, čo chce povedať, vyjadrí kondenzovane, malým počtom slov. A účinok dosahuje tým, že najpodstatnejšie „zatají“, nedopovie:

John Dixon zapálil zápalku, aby sa presvedčil, či má ešte v nádrži benzín. Mal. V apríli by sa bol dožil 50 rokov.

Tu je najstručnejšia umelecká kritika sveta:

Na včerajšom koncerte spievala Eulália Pivoňková. Prečo?

Sú aj kratšie vtipy. Pripomínam notorické:

Pardon, povedal jež a zliezol z kefy.

Alebo:

Nespi, divoch!

Alebo:

Panna z Ostravy

Alebo:

Dr. Antonín Novotný

Alebo:

Odišli.

Vtip je aj najmenší dramatický tvar. Má svoj dej, svoju stavbu, úvod a zauzlenie, vyvrcholenie a rozuzlenie, čiže pointu. Vyvrcholenie nás orientuje k istému riešeniu, aby vzápätí pointa ukázala, že sme boli zavedení na falošnú cestu.

Starý účtovník rozpráva kolegovi:

– Viete, že bývam na šiestom poschodí. No a včera, keď som sa nahol cez oblok, zrazu sa mi zakrútila hlava a padol som z obloka.

– Netárajte. To by ste už boli dávno mŕtvy.

– Prečo? Padol som do izby.

Pre dobrý vtip je typické, že má údernú pointu, že je duchaplný a že je starý. Základom vyznenia pointy je moment celkom nečakaného prekvapenia.

Pri piatom výročí sobáša vraví manželka manželovi:

– Musím sa ti k niečomu priznať, drahý. Som farboslepá.

– Aj ja sa ti musím k niečomu priznať, drahá, – zdôveruje sa muž.

– Som černoch.

Keď je vtip duchaplný, to vonkoncom neznamená, že musí byť plný duchov. Ani nie je nutné, aby sa poslucháči pučili od smiechu. Sú vtipy, ktoré nútia skôr premýšľať ako smiať sa. Alebo priam zmrazia.

Čínski kati sú pyšní na svoje majstrovstvo. Jeden z nich vraví svojej obeti:

– Môj úder mečom bude taký dokonalý, že ho ani nepocítiš!

Odsúdenec skepticky krúti hlavou.

– Stavme sa!

Stavia sa.

V najbližšej minúte riekne kat:

– Hotovo. Cítil si niečo?

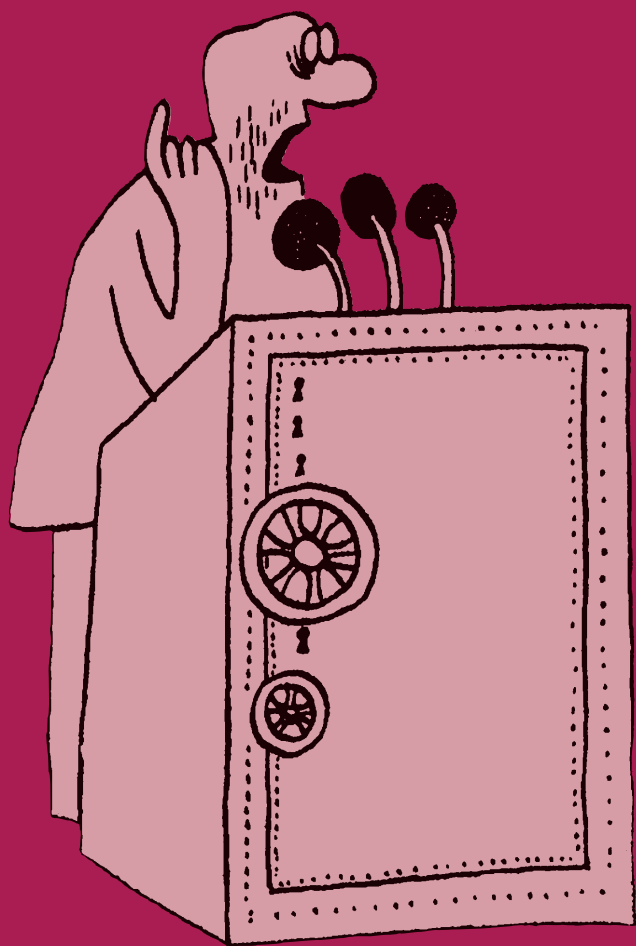
– Nič. Čo som mal cítiť?

– Skús skloniť hlavu.

Treba mať ďalej na pamäti, že rozosmiať je vždy ťažšie ako rozplakať. Už sme počuli, že si niekto vyplakal dedičstvo, vyfňukal dovolenku, ale ešte nikdy, že by si dakto bol vyrehúňal výmer na byt alebo poukaz na nové auto. Duchaplný vtip je teda ten, ktorý je – duchaplný.

Opitý chlap leží na kanáli, lomcuje mrežami a hľadiac kdesi dovnútra, zúfalo volá:

– Súdruhovia, prečo?

Komická podstata vtipu leží v rozpore medzi zdaním a skutočnosťou, zámerom a cieľom, medzi slovnou a skutočnou logikou.

Krupica bol na slnečnom Jadrane, keď mu pošta doručila telegram od manželky:

– Mám zryľovať záhradu a vysadiť jahody?

Krupica sa zamyslel, potom odtelegrafoval:

– V záhrade nič nerob, mám tam zakopané zlato.

Na druhý deň dostal Krupica ďalší telegram:

– V noci nám rozkopali záhradu. Čo mám robiť?

Krupica odpovedal:

– Vysaď jahody.

V bohatej ríši vtipov má úspech najmä nadsadzovanie. Fantázia ho púšťa na „špacír“ do nebotyčných výšav. Raz v mene železnej logiky, inokedy len tak z licencie nespútanej absurdity.

Polák navštívi v úrade kolegu Nováka. Nájde ho pri telefóne, ako sústredene čosi počúva a diktuje:

– Dobré, zlé, zlé, dobré, zlé, dobré, dobré, zlé...

Keď ho už desať minút počúva, prejde ho trpezlivosť.

– Prosím ťa, čo to trepeš do telefónu?

– Pomáham žene preberať maliny.

Každý vtip má svoju prísnu logiku a potrpí si na presnosť. Stačí terminologická zámena za synonymum alebo zmena slovosledu, a vtip sa minie účinkom.

Jano píše Mare z vojenčiny:

– Keď budem môcť, v nedeľu ťa navštívim.

Mara mu rýchlo odpovie:

– Príd', budeš môcť!

No niekedy vtip spočíva priamo na tom, že sa odpoveď presúva na inú, neakcentovanú časť otázky. Freud uvádza tento príklad pre „Verschiebungstechnik“:

**– Keď si sadnete na tohto koňa ráno o štvrtej, o pol siedmej ste v Bratislave.
– A čo budem robiť ráno o pol siedmej v Bratislave?**

Aj to, čo sa odohráva vo sfére úplne nelogickej, sa priam pedantne drží logiky. Vtip je, ako vraví Ebbinghaus, zmysel v zdanlivom nezmysle.

Na dvore blázince stoja pri svetlomete dvaja pacienti.

– Vyšplhaj sa hore, – vraví prvý blázon a ukazuje na pruh svetla.

– Ešteže čo, – ohradzuje sa druhý, – až tam budem, ty zhasneš a ja sa nedostanem dolu!

Vtip je umenie presnej strelby. Nepresný výraz pokazí pointu, zoslabí vyznenie.

Sudca vraví obžalovanému:

– Vy ste Kropáčkovi povedali, že je idiot. Vyslovte nad tým svoju ľútosť.

– Slávny súd! Veľmi ľutujem, že Kropáček je idiot!

Keby sme tento vtip pointovali presnou odpoveďou obžalovaného na sudcovu otázku, teda „veľmi ľutujem, že som povedal, že Kropáček je idiot“, vtip by bol zabitý. Dobrý vtip stojí na absolútnej zrozumiteľnosti, aj keď je dakedy dvojznačný alebo dokonca inteligentný. Nepripúšťa dvojaký výklad a vôbec neznáša dodatočné vysvetľovanie. – Vtip, ktorý treba vysvetľovať, – upozornil sarkastický Voltaire, – už nie je vtip.

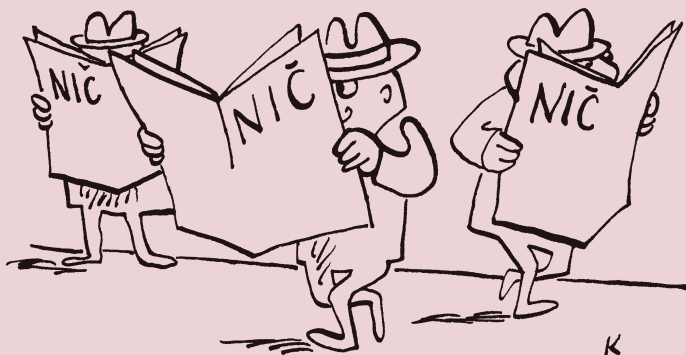
Masochista vraví sadistovi:

– Bi ma.

Sadista odpovie:

– Nie.

Komický účinok vtipov možno niekedy vystupňovať pravdepodobnosťou príbehu. Nie v tom, či sa naozaj odohral, ale či je typický pre zobrazenú osobu, resp. či zodpovedá obrazu, ktorý sme si o tejto postave vytvorili. Keď počujeme, že Martin Kováč hodil

do vriacej vody namiesto vajíčka svoje vreckové hodinky, bude to menej komické, ako keď tú istú anekdotu budeme rozprávať o fyzikovi Newtonovi.

Existuje veľa druhov vtipov: situačný a dialógový, vtip založený na nedorozumení, na absurdite, na slovnej hre, na náhlom objavení vzťahu dvoch skutočností atď. V zásade možno súhlasiť s Čapkom, že takmer všetky vtipy sú v podstate verbálne. Neriešia sa teda činom, ale slovom. Táto minikomédia, zredukovaná na niekoľko sekúnd, nie je hrou s vecami, ale so slovami. Je to odpútanie slov od ich vážnej a vecnej účelnosti:

Poláček cestuje do cudziny na falošný pas. Má v ňom nové, nezvyklé meno, Čuhadinger. Keď príde na hranicu, financ sa ho pýta:

– Ako sa voláte?

Poláček vo veľkom rozčúlení zabudne, aké meno má v cestovnom pase, a roztržito zahabká:

– Jedno je isté: Poláček rozhodne nie...

Samotná slovná hra je však často najprízemnejšou podobou vtipkovania. Najmä rozvinutá čeština poskytuje pre ňu bohaté možnosti:

- ***Jak se udrží veš na plešině?***
- ***Vší sílou.***

Väčšina vtipov je spoločensky nespôsobilá. Žiaľ, tá kvalitnejšia väčšina. Je v tom porcia pokrytectva našej spoločnosti, že vtipy, ktoré sú po stáročia odrazom najnormálnejšieho ľudského zmýšľania a konania, majú zakázaný vstup do literatúry a živia sa len ústnym podaním. Časť vtipov je vykázaná zo „slušnejšej“ spoločnosti zo slovníkových dôvodov. Aby jazykoví a mravnostní puristi nedostali infarkt. Vývoj však zrejme nemožno zastaviť. Čo ešte Havlíček musel opísať tromi bodkami, to už Hašek hovorí naplno.

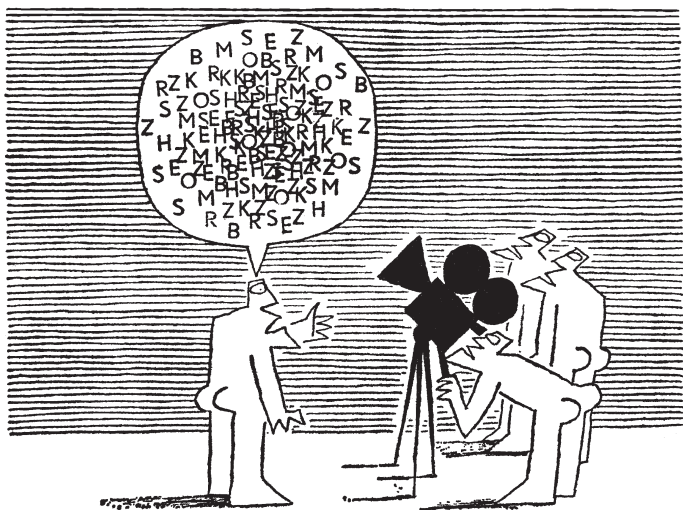
Za protektorátu, keď bola veľká núdza o potraviny aj o akékoľvek suroviny, stretli sa dvaja Pražáci.

- ***Co děláš?***
- ***Hovno.***
- ***A kde na to bereš materiál?***

„Bud' požehnaná, češtino, že si umíš oddechnout bez ohledu na místo a čas, způsob a rod, že dovedeš mluvit něžně i drsně, výstižně i upovídaně... Ani sebekrásnější zahrádka nemůže žít bez nepěstěné přírody. Jednu a touž písničku a každou řeč je třeba nejprve zabít na jazykových jatkách, má-li být z ní vyrobena konzerva. Proto se neomlouvám za hantýrku. Nevím, proč bychom měli přitakávat lidem, kteří velmi dobře vědí, co znamená obrat „nekecej si do lebedy“ a kolik miliónů lidí to za rok řekne – přitom se tváří, jako by takováhle slova vůbec nebyla. Je-li ovšem někdo natolik sverpý, že by chtěl i po těchto slovech tropit jazykový povyk, pak ho ve vši slušnosti prosíme, aby nám přeložil do spisovné řeči slovo **sranda**...“

Radovan Krátký v úvode svojej knihy „Hantýrka pro samouky“; ale do litery platí aj na „silnejšie“ slová, bez ktorých sú mnohé vynikajúce vtipy nemysliteľné.

Končíme tento úvod. Každý pokus vniknúť hlbšie do labyrintu teórie by sa totiž skončil žalostne. Neostáva iné, ako zasa len veľmi neoriginálne dovolať sa veľmajstra humoru:

Možno objaviť, že pralesom vedú
schodné cestičky.

Ale možno objaviť aj to,
že prales je prales. Chcel som
iba povedať, že táto literárna
oblasť je plná tajomstiev.
Preto sa od nej vzdáľujem
po špičkách.

KAREL ČAPEK

Tak teda, žarty stranou.

Príjemné štúdium v-tipológie a ž'artizmu.

L. J. K.

Bratislava, 20. decembra 1966

1/2/20

2. lekcia

NAJFÚZATEJŠIE **FÓRY NA SVETE**

anekdoty antiky

Keby sa praobyvatel' jaskýň vedel smiať, dejiny by sa vyvíjali ináč.

OSCAR WILDE

Naozaj sa náš prapraprapraprapredok nesmial? Mnohé z vyšších živočíchov sa dokážu smiať, ale iba človek vie vtipkovať, lebo má dar reči. Možno teda predpokladať, že vtip sa narodil súčasne s človekom. V tom prípade sa však duchaplný aforista Wilde mýli. Lebo ak smiech je výraz radosti (povedal Darwin) a už od čias divocha je nepredvídaným poznaním prevahy človeka nad iným človekom či javom (tvrdí zas Stendhal), môžeme súdiť, že vlasatý neandertálec už iste vtipkoval, keď zastal nad porazeným protivníkom, podmanenou prírodou, prepichnutou zverou alebo skrotenou manželkou.

Len čo sa ľudstvo scivilizovalo, Homo sapiens vyvinul vlastný vtip, t. j. krátky príbeh s pointou. Je zistené, že všetky národy sa smiali približne pri rovnakých príležitostiach. V priebehu vekov sa témy nemenili, zdokonaľovala sa iba stavba, technika vtipu.

Zdá sa teda, že už v praveku existovali vtipy, tzv. pravtipy, ktoré odolali vekom. Dôkazom sú rozhlasové estrády alebo humoristické časopisy. Každý národ s vysokou kultúrou má sklony k slovnému vtipu. No citovať sa väčšinou nedajú, lebo sú nepreložiteľné, iba vysvetliteľné.

NAŠŤASTIE, VTIPY NIE SÚ LEN SLOVNÉ. A VYSOKOKULTÚRNYCH NÁRODOV JE OD NAJSTARŠÍCH ČIAS VEĽA. DVA AKTUÁLNE PRÍKLADY ZO STAREJ, VEĽKEJ PERZIE.

V Bagdade odsúdili raz troch Arabov na trest smrti. Krátko pred popravou ich navštívil vo väzení hlavný mufti.

– Feláhovia, náš kalif má dnes veľmi dobrú náladu a jeho jedinou túžbou je vidieť lietajúceho slona. Tomu z vás, kto do pol roka naučí lietať slona, daruje život a navyše zlato vo váhe toho slona. Ak sa mu to však nepodarí, bude týždeň mučený a potom popravený.

Dlho uvažovali, až jeden z nich vyhlásil, že prijíma podmienky. Tí dvaja sa naňho s údivom vrhli:

– Zbláznil si sa? Slona predsa nikdy nenaučíš lietať. A potom ťa nielenže popravia, ale ešte ťa aj týždeň budú mučiť!

– Pozrite, – odvetil feláh, – pol roka je pol roka. Za ten čas môže umrieť kalif alebo mufti alebo slon. A ak nie, nedá sa vedieť, možno predsa len naučím toho slona lietať...

Žil raz v Bagdade statočný občan, ktorý však

nanešťastie obrátil proti sebe hnev hlavného muftiho. Keďže mufti do všetkých úradov posadil svojich príbuzných alebo dobrých známych, úbohý občan bol vystavený stálemu sekírovaniu. Raz, keď už mal pocit, že sa pohár horkosti naplnil, navštívil kalifa, ktorý ho vypočul a riekol:
– Najlepšie by bolo, keby si na čas dal zbohom Bagdadu a rozložil svoj stan inde, napríklad v Brusse...

– Na to som už myslel, ó, všemocný kalif, ale zabúdaš, že tam je zase muftiho bratranec kajmakanom.

– Tak teda chod' do Amázie!

– Akože by som mohol, keď tam býva jeho švagor, človek vo vysokej funkcii?!

– Chod' teda do Mikšary!

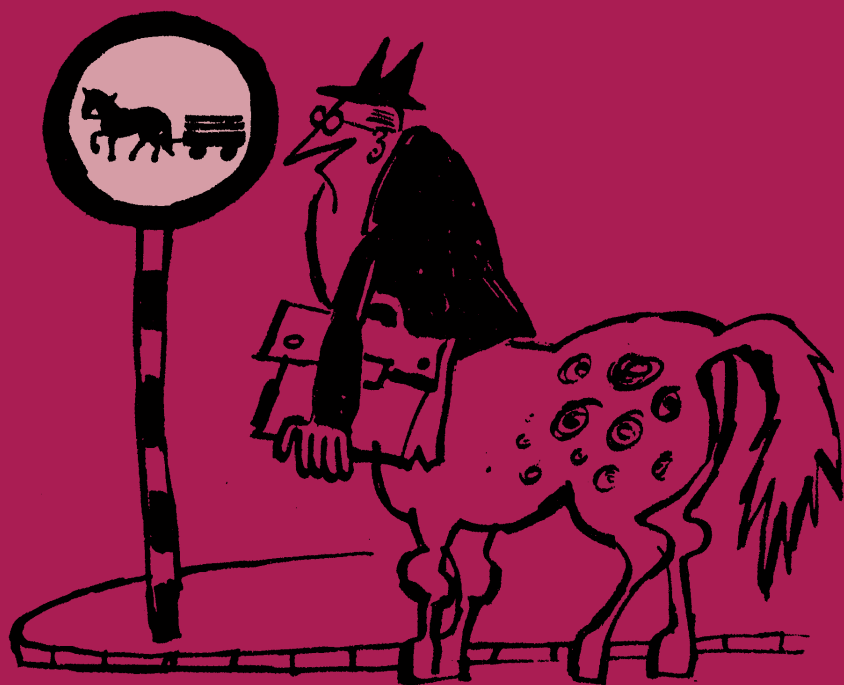
– Nemôžem, ó, dobrotivý kalif, jeho bratranec je tam vyberač daní!

– Tak chod' do pekla! – vybuchol zlostne kalif, keď už stratil trpezlivosť.

– A vari si zabudol, ó, vševедúci kalif, – zahabkal pokorne daňovník, – že pred niekoľkými týždňami zomrel brat hlavného muftiho?

Starí Gréci mali
veľa kultúry
a nijaký benzín.
My máme veľa
benzínu.

FRITZ DE GREGNIS

Starí Gréci volali svoje pointované bonmoty, duchaplné, výstižné odpovede, apophthegmaty. V stredoveku im zodpovedali tzv. facetie, neskôr repartie, ešte neskoršie – frky. Neboli to, pravda, vtipy v dnešnom slova zmysle a dnes sa možno nad nimi maximálne pousmiať alebo im uznanlivo prikývnuť. Ako všetky oblasti kultúry aj vtip západnej Európy žije pod silným vplyvom antickej kultúry. Bonmoty milovali starí Gréci rovnako vášnivo ako Francúzi 18. storočia.

Každá vážnosť
je nedokonalá
a nepochopiteľná
bez patričného vtipu.

PLATÓN

**UČENEC ZASTAVIL ZNÁMEHO.
– POČUL SOM, ŽE SI MŔTVY.
– AKO VIDÍŠ, ŽIJEM, – ODPOVEDÁ ZNÁMY.
– DOSŤ MOŽNÉ. ALE ČLOVEK,
KTORÝ MI TO POVEDAL, JE OVEĽA
DÔVERYHODNEJŠÍ AKO TY.**

*Rečníkovi, ktorý sa zle pripravoval na svoje prejavy, radil filozof Démónax, aby viacej cvičil.
– Ale veď sa stále so sebou rozprávam, – bránil sa rečník.*

Démónax sa zasmial:

– Verím, ale to rozprávaš pred veľmi hlúpym poslucháčom.

**Slávna kurtizána Lais bola istý čas milenkou
sofistu Aristippa. I vraví mu raz priateľ:
– Ved' t'a vôbec neľúbi.
Filozof sa usmial.
– Víno a ryby ma tiež neľúbia... a predsa z nich
mám pôžitok.**

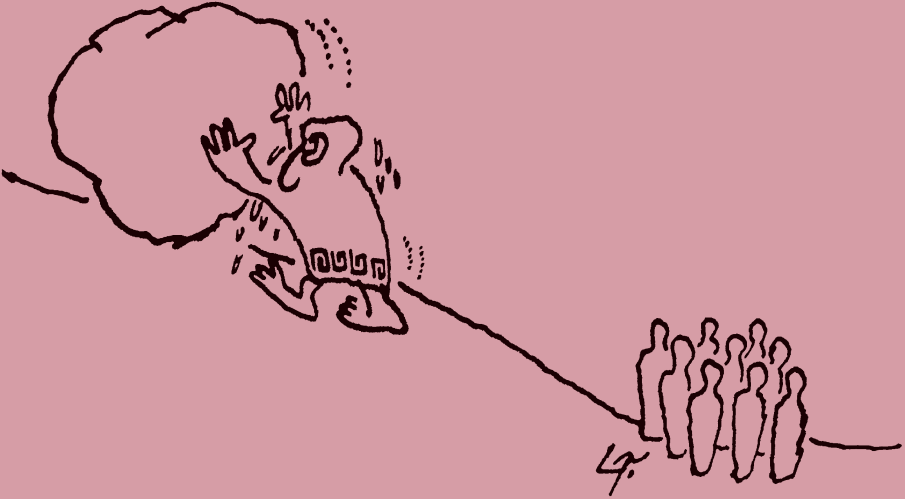
Dedičstva gréckej duchaplnosti sa neskôr zmocnili aj Rimania.

**Rímska dáma Fabia Dollabella raz tvrdila, že má
tridsať rokov. Cicero podotkol:
– Asi je to pravda. Počúvam to už dvadsať rokov.**

**NERO SA ZAMILOVAL DO
MLADÉHO EUNUCHA
A SLÁVNOSTNE SA S NÍM
OŽENIL. ISTÝ ŠĽACHTIC TO
KOMENTOVAL:
– DOSTALI SME NÁDHERNÚ
KRÁĽOVNÚ! ŠKODA, ŽE UŽ
NEROV OTEC NEMAL TAKÚ
ŽENU.**

Antický vtíp je krajne politicky angažovaný. Väčšinou v mene ľudskosti a pokroku. Nasledujúce ukážky sú zo starých Atén a Ríma. Teda nie z roku 1969, ako by sa možno dakomu na prvý pohľad zdalo.

Epirský kráľ Pyrrhos, ktorý sa preslávil draho získanými víťazstvami, oboznámil Kinea z Thesálie so svojím plánom dobyť Itáliu.

– A čo budeme robiť, – pýta sa Kineas kráľa, – až dobjeme Rím?

– Len čo ho dobjeme, máme v moci celú Itáliu.

– Pekne, a čo potom?

– Potom je na rade Sicília.

– Nádherné. Slovom, Sicília je vlastný cieľ nášho ťaženia?

– Ani nápad! Sicília je iba odrazový mostík do Kartága.

A potom je na rade Líbya.

– Výborne. A čo urobíme potom?

– Potom sa už nemusíme obávať nijakých nepriateľov.

– Povznášajúci pocit. A čo budeme robiť potom?

– Potom? Potom budeme oslavovať!

– Som nadšený твоjím plánom! Si naozaj najväčší panovník všetkých čias. Len jednému nerozumiem: Prečo neoslavujeme ihneď?

✱

Pyrrhos bol vyzvaný, aby vyhnal z krajiny notorického ohovárača.

– Len ho tu nechajte, – rozhodol

Pyrrhos. – Vždy je lepšie, keď bude na nás nadávať doma ako u cudzích.

✱

Demostenes varoval radikálneho politika Phokiona.

– Uvidíš, až sa raz Aténčania rozzúria do nepričetnosti, zabijú ťa.

– To je možné, – odvetil Phokion. – Ale až budú zase pri zmysloch, zabijú teba.

Gaius Julius Caesar dal po svojom víťazstve znovu postaviť všetky sochy a busty svojho protivníka Pompeja, ktoré ľud zboril. Rimanovi, čo chválil Caesarovu veľkorysosť, Cicero odvetil:

– To je predsa samozrejmé. Caesar musí myslieť aj na to, čo spraví jeho nasledovník s jeho pomníkmi.

RÍMSKYCH CISÁROV PO SMRTI VYHLASOVALI ZA SVÄTÝCH. CISÁRA VESPAZIÁNA OTRÁVILI. KEĎ TO ZISTIL, ZVOLAL:

– BEDA, ZDÁ SA MI, ŽE SA STÁVAM BOHOM!

Niet témy, ktorú by sme nenašli v anekdote antiky: rodina, láska, škola, šarlatánstvo, antisemitizmus, čierny humor, dokonca dada.

Mladoženáč Themistokles raz povedal:

– Môj malý synček vládne teraz nad celým Gréckom! Lebo Aténčania vládnu nad Gréckom. Ja vládne nad Aténčanmi. Moja žena vládne nado mnou. A môj syn vládne nad mojou ženou.

Cisár Hadrián sa viezol po rímskych uliciach.

Akýsi Žid zvolal: – Nech žije cisár!

Hadrián sa urazil. Aká to trúfalosť od obyčajného Žida, že ho na ulici obtázuje. Žida dal zbičovať.

Iný Žid to opodiaľ pozoroval. A preto, keď cisár prechádzal okolo neho, skromne mlčal. Cisár sa však urazil. Aká to trúfalosť od obyčajného Žida, ignorovať ho? Žida nechal zbičovať.

Kancelár upozornil cisára na nedôslednosť jeho postoja. Hadrián mu odvetil: – Chceš ma poučovať, ako mám zaobchádzať so svojimi nepriateľmi?

Matka prišla v pondelok do školy za učiteľom ospravedlniť neprítomnosť syna.

– Drakón je chorý.

V utorok prišla zase.

– Drakón má vysokú horúčku.

V stredu prišla bedákajúc.

– Predstav si, môj chudáčik syn je mŕtvy.

Učiteľ zabručal popod fúzy:

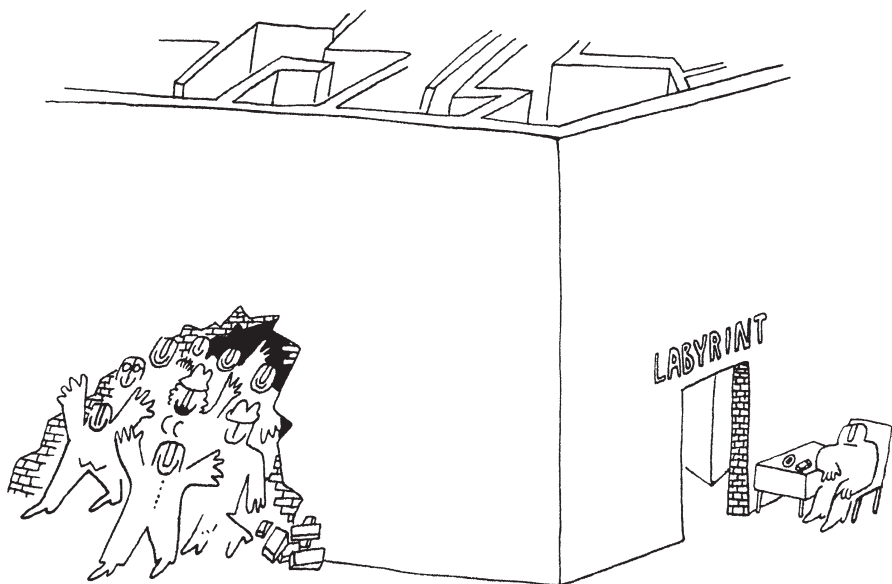
– Vždy iné výhovorky.

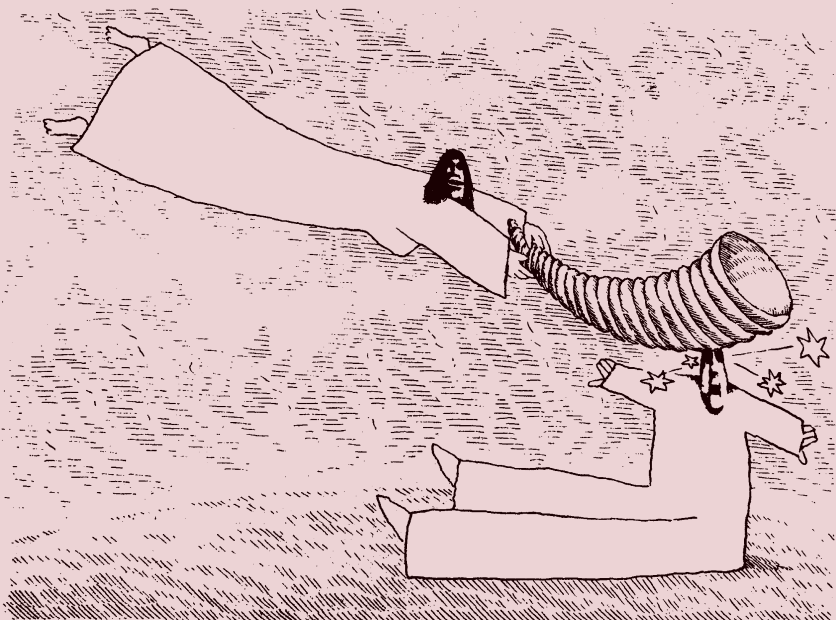
Cisár Augustus sa pýta muža, ktorý sa naňho nápadne ponášal:

– Nebola tvoja matka nikdy v Ríme?

Muž zažmurkal.

– Nikdy... ale môj otec bol.

Astrológ prorokoval gréckej žene:

**– Z tvojho syna bude najprv advokát,
potom starosta a napokon generál.**

**O rok chlapec zomrel. Matka prišla
k astrológovi a kričala:**

– Vráť mi peniaze, ty podvodník!

**– Čo ti to prišlo na um, všetko, čo som
predpovedal, by tvoj syn bol dosiahol,
keby nebol medzitým zomrel!**

Ked' Spart'anovi Pausaniovi vyčítali, že sa zle vyjadroval o lekárovi, ktorého nikdy nevyskúšal, riekol:

– Keby som ho bol vyskúšal, asi by som už nebol schopný o ňom sa vyjadriť.

Schiller kedysi narátal tridsať možných tragických situácií. Počet komických situácií je údajne rovnaký. (Čapek pripúšťa iba tucet základných tém pre anekdoty.) Tieto prototypy slúžia stále ako vešiak, na ktorý sa znova a znova vešajú ušité dobové kostýmy. O tom, ako putuje ten istý vtip dejinami od rímskych cisárov po Konrada Adenauera a ešte bližšie, máme v dennej praxi dosť príkladov.

Vtipy teda vandrujú. Vtip o Židovi, ktorý si ide kupovať obraz Hitlera, lebo by ho rád videl visieť, možno nájsť už v časoch francúzskej revolúcie. Vtedajší parížsky zákazník si pýtal, prirodzene, obraz Dantona, Robespiera alebo Marata. No ten istý vtip možno nájsť v knihe o anglických dvorných bláznoch z roku 1630.

Aténsky vojvodca Ifikratés bol synom obuvníka.

Mladý aristokratický švihák sa mu vysmieval, že nemá rodokmeň.

– Súhlasí, – prikývol vojvodca, – ja som prvý v mojom rode a ty si posledný vo svojom.

Táto anekdota sa vynorila o dvetisíc rokov neskôr v zdokonalenej podobe:

Starý Dumas bol – ako je známe – mulat. V spoločnosti si ho raz premeral nafúkaný dandy a hľadiac na jeho tmavú plet' a kučeravé čierne vlasy povedal:

– Monsieur, vidím, že ste poločernoch. Váš rodokmeň sa teda začína opicami, všakáno?

Dumas sa zvučne zasmial:

– A váš sa tam končí!

**Lahkomyseľný konzul a triumvir Lepidus
sa nahlas modlil v Jupiterovom chráme:**

**– Ó, bože bohov, dovoľ, aby som mal
štyristotisíc sestercií dlhu!**

**Okolostojaci sa ho s údivom pýtali,
prečo táto čudná modlitba?**

Aemilius Lepidus sa usmial:

– Lebo mám dlžobu osemstotisíc.

A ten istý vtip z nášho storočia:

– Ktorý bol najšťastnejší deň tvojho života?

– Ten, keď ma odsúdili na dva roky väzenia.

– A prečo?

– Čakal som štyri roky...

Alebo v inej verzii, ešte bližšej k originálu:

Šéf diktuje pisárke, ktorá nielenže zle píše na stroji,
ale neovláda ani pravopis. O chvíľu mu dôjde trpezlivosť,
zúfalo zopne ruky.

– Bodaj by som mal v podniku dve takéto pisárky!

– Ako to, dve? – pýtajú sa ho.

– Žiaľ, mám ich šesť.

A napokon v podobe „vysiela Rádio Jerevan“:

**– MÔŽE ŽENA UROBIŤ ZO SVOJHO MUŽA
MILIONÁRA?**

**– ÁNO, KEĎ BOL DOTERAZ
MILIARDÁROM.**

